

JADIDLAR — MILLIY UYG‘ONISH VA MA’RIFATPARVARLIK FIDOYILARI

Toshpo‘latova Odina Ixtiyor qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Logopediya yo‘nalishi 2-kurs

24/6 guruh talabasi

Odinatoshpolatova0427@gmail.com

Annnotatsiya: Ushbu maqolada jadidchilik harakatining vujudga kelish sabablari, uning asosiy g‘oyalari, ma’rifatparvarlik faoliyati hamda o‘zbek xalqining milliy uyg‘onishidagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, jadidlarning ta’lim tizimini isloh qilish, matbuotni rivojlantirish, milliy o‘zlikni anglash, ilm-fan va madaniyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: jadidchilik, ma’rifatparvarlik, milliy uyg‘onish, yangi usul maktablari, taraqqiyot, ta’lim, milliy o‘zlik, islohot, matbuot, madaniyat, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Fitrat.

Kirish

Har qanday xalqning taraqqiyoti, avvalo, uning ilm-fanga, ta’lim-tarbiyaga va ma’rifatga bo‘lgan munosabati bilan belgilanadi. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida yuzaga kelgan jadidchilik harakati ana shunday ezgu maqsadlarni o‘zida mujassam etgan milliy-ma’rifiy harakat sifatida tarix sahnasiga chiqdi. Bu davrda mamlakatda siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayot murakkab ahvolda bo‘lib, xalqning aksariyati savodsizlik, qoloqlik va mustamlakachilik siyosatining salbiy oqibatlarini boshdan kechirayotgan edi. Shunday sharoitda jadidlar jamiyatni yangilashning eng samarali yo‘li ilm-ma’rifat, zamonaviy ta’lim va milliy o‘zlikni anglash ekanini ilgari surdilar.

Jadidlar nafaqat yangi usuldagi maktablarni tashkil etish, balki xalqning dunyoqarashini o‘zgartirish, yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish va millatni taraqqiyot sari yetaklashni o‘z oldilariga asosiy vazifa qilib qo‘ydilar. Ular matbuot, adabiyot, teatr va publitsistika orqali xalqni uyg‘onishga, Vatanga sadoqat, milliy birlik va erkin fikrlash g‘oyalari da’vat etdilar. Jadidlarning faoliyati natijasida Turkistonda ma’rifatparvarlik harakati yangi bosqichga ko‘tarilib, milliy uyg‘onish jarayoniga mustahkam zamin yaratildi.

Bugungi kunda jadidlar qoldirgan boy ilmiy va ma’naviy merosni o‘rganish, ularning g‘oyalarini chuqur tahlil qilish va yosh avlod ongiga singdirish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ular ilgari surgan ilm-fan, ma’rifat, vatanparvarlik va taraqqiyot haqidagi qarashlar hozirgi Yangi O‘zbekistonni barpo etish jarayonida ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi jadidchilik harakatining vujudga kelish omillari, uning asosiy

g‘oyalari, namoyandalari hamda o‘zbek xalqining milliy uyg‘onishi va ma‘rifat taraqqiyotidagi tarixiy o‘rnini ilmiy jihatdan yoritishdan iborat.

Jadidchilik harakatining vujudga kelish sabablari

"Jadid" so‘zi arab tilidan olingan bo‘lib, "yangi" degan ma‘noni anglatadi. Jadidchilik esa eski ta‘lim tizimini yangilash, ilm-fan yutuqlarini joriy etish va jamiyatni zamonaviy taraqqiyot yo‘liga olib chiqishni maqsad qilgan ma‘rifiy harakat hisoblanadi. Harakatning yuzaga kelishiga bir qancha omillar sabab bo‘ldi. Avvalo, Turkistonning Rossiya imperiyasi tomonidan mustamlakaga aylantirilishi mahalliy aholining siyosiy va iqtisodiy imkoniyatlarini cheklab qo‘ydi. Ikkinchidan, eski maktab va madrasalardagi ta‘lim zamon talablariga javob bermay qolgan edi. Uchinchidan, dunyoning rivojlangan mamlakatlarida ilm-fan, sanoat va texnika jadal rivojlanayotgan bir paytda Turkiston bu jarayonlardan chetda qolayotgan edi. Jadidlar ana shu muammolarni chuqur anglab, xalqni ilm va ma‘rifat orqali taraqqiyotga olib chiqish mumkin degan xulosaga keldilar.

Murakkab tarixiy sharoit jadidchilik harakatining yuzaga kelishiga asosiy omillardan biri bo‘ldi. Jadidchilik harakatining vujudga kelishiga sabab bo‘lgan muhim omillardan yana biri eski maktab va madrasalardagi ta‘lim tizimining zamon talablariga javob bermay qolganligi edi. An‘anaviy ta‘lim muassasalarida asosan diniy bilimlar o‘qitilar, tabiiy fanlar, matematika, geografiya, tarix va boshqa zamonaviy fanlarga yetarli e‘tibor berilmas edi. Natijada yoshlarning dunyoqarashi cheklanib, ular ilm-fan va texnika taraqqiyotidan ortda qolayotgan edilar.

Jadidlarning ma‘rifatparvarlik faoliyati

Jadidlarning eng muhim xizmatlaridan biri yangi usul maktablarini tashkil etganliklaridir. Ushbu maktablarda bolalarga o‘qish va yozishni qisqa muddatda o‘rgatish bilan bir qatorda matematika, geografiya, tarix, tabiiy fanlar va chet tillari ham o‘qitilgan. Yangi usul maktablari yosh avlodni mustaqil fikrlashga, dunyoqarashini kengaytirishga hamda zamonaviy bilimlarni egallashga xizmat qilgan. Bu maktablarda darsliklar ham yangicha usulda yozilgan bo‘lib, ular sodda va tushunarli tilda tayyorlangan.

Jadidlar ta‘lim bilan birga matbuotni rivojlantirishga ham katta e‘tibor berdilar. Gazeta va jurnallar orqali xalqni ilm olishga, birlikka, milliy o‘zlikni anglashga chorladilar. Ular jamiyatdagi muammolarni ochiq muhokama qilib, ularning yechimini ilm va taraqqiyotda deb bildilar.

Jadidlarning milliy uyg‘onishdagi o‘rni

Jadidchilik harakati milliy uyg‘onish tarixida alohida o‘rin egallaydi. Jadidlar xalqni o‘z tarixini, tilini, madaniyatini va milliy qadriyatlarini asrab-avaylashga chaqirdilar. Ular millat taraqqiyoti faqat ma‘rifat va birlik orqali amalga oshishini ta‘kidladilar.

Jadidlar milliy teatrni rivojlantirishga ham katta hissa qo‘shdilar. Sahnalashtirilgan spektakllar orqali xalq orasida savodsizlik, jaholat, isrofgarchilik va boshqa illatlar tanqid qilinardi. Teatr xalqni tarbiyalashning muhim vositasiga aylandi.

Bundan tashqari, jadid adiblari she‘rlar, hikoyalar, dramalar va publitsistik maqolalar orqali milliy ongini shakllantirishga xizmat qildilar. Ularning asarlarida Vatanga muhabbat, ilmning qadri, ozodlik va taraqqiyot g‘oyalari keng yoritilgan.

Xulosa

Jadidchilik harakati o‘zbek xalqi tarixida yuz bergan eng muhim ma‘naviy-ma‘rifiy uyg‘onish jarayonlaridan biri hisoblanadi. Jadidlar o‘z davrining murakkab siyosiy va ijtimoiy sharoitida xalqning kelajagini ilm-fan, ta‘lim va ma‘rifat bilan bog‘ladilar. Ular jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida bilimli, dunyoqarashi keng va vatanparvar avlodni tarbiyalash zarurligini ilgari surdilar. Shu sababli ular yangi usul maktablarini tashkil etdilar, zamonaviy darsliklar yaratdilar, gazeta va jurnallar nashr etdilar, teatr va adabiyot orqali xalq ongini uyg‘otishga harakat qildilar. Jadidlarning faoliyati faqat ta‘lim sohasini isloh qilish bilangina cheklanib qolmadi. Ular milliy o‘zlikni anglash, ona tilini rivojlantirish, ayollar ta‘limini qo‘llab-quvvatlash, jamiyatda erkin fikrlash muhitini shakllantirish, milliy birlik va taraqqiyot g‘oyalarini targ‘ib qilish yo‘lida ham katta xizmat qildilar. Ularning har bir asari va amaliy faoliyati xalqni jaholatdan qutqarish, zamonaviy taraqqiyot sari yetaklashga qaratilgan edi.

Bugungi kunda jadidlar tomonidan ilgari surilgan g‘oyalar o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Zamonaviy O‘zbekistonda ta‘limni rivojlantirish, ilm-fan va innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, yoshlarni vatanparvarlik va ma‘naviy barkamollik ruhida tarbiyalash borasidagi islohotlar jadidlarning ezgu orzu-intilishlari bilan uyg‘unlashadi. Ularning boy ilmiy va ma‘naviy merosi yosh avlod uchun ibrat maktabi bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, jadidlar o‘z hayotini millat ravnaqi, xalq ma‘rifati va Vatan taraqqiyoti yo‘lida bag‘ishlagan buyuk fidoyilar edi. Ularning ilm-ma‘rifatga asoslangan qarashlari bugungi va kelajak avlod uchun ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib qolaveradi. Jadidlar merosini chuqur o‘rganish, uni yoshlar ongiga singdirish va amaliy hayotda davom ettirish mamlakatimizning barqaror taraqqiyoti hamda ma‘naviy yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qosimov B. *Jadidchilik*. – Toshkent: Sharq, 2004.
2. Karimov N. *Jadidchilik va jadid adabiyoti tarixi*. – Toshkent: Universitet, 2001.
3. Abdulla Avloniy. *Turkiy guliston yoxud axloq*.
4. O‘zbekiston tarixi. 3-jild. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2019